

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

O názvoch gemerských polievok

DAGMAR ŠIMUNOVÁ

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

Polievka oddávna bola a doteraz je v slovenskej kuchyni tradičným jedlom. Zaujímala v nej vždy významné miesto. Na dedinách, tie gemerské nevynímajúc, bola často jediným vareným jedlom dňa. Jedávala sa ráno na raňajky, na obed i na večeru. Nie nadarmo sa v Revúcej hovorilo, že *poliavka je fundament*.

Región Gemera zaberá z geografického hľadiska veľmi rôznorodé územie Slovenska. Táto rôznorodosť prirodzene vplývala aj na pestovanie poľnohospodárskych plodín či chov hospodárskych zvierat. Kým v južných nížinných oblastiach boli dobré podmienky na pestovanie všetkých druhov obilnín, zeleniny i ovocia, v severných hornatých oblastiach, kde sa urodilo len obmedzené množstvo plodín, sa pestovali najmä zemiaky, kapusta a fazuľa. Boli tu však dobré predpoklady na chov oviec, obyvatelia sa preto zaoberali spracovaním mlieka a výrobou mliečnych výrobkov. Toto všetko sa odrazilo aj v tradičnej strave gemerského obyvateľstva.

Tak ako inde na Slovensku, aj v Gemi sa pripravovali i dodnes pripravujú dva typy polievok. Riedke – bez zasmaženia či zatrepania múkou – a husté – so zasmažkou z múky a masti alebo so zátrepkou z vody alebo mlieka, kde sa roztrepala múka.

Riedke polievky sa v Gemi konzumovali v bohatších, hlavne mestských rodinách ako súčasť viacchodového obeda. V chudobnejších rodinách sa múka, ktorou sa polievky zahusťovali, „šetrila“ na prípravu najmä halu-

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 2/0114/22 Slovník slovenských nárečí. V príspevku uvádzame názvy obcí a ich okresov v súlade so zásadami využitými v Slovníku slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (p. Slovník slovenských nárečí I, 1994, s. 38 – 39).

šiek, pirohov, rezancov či iných múčnych jedál. Ak gazdiná „polievku oklamala“ a nedala do nej patriacu zásmažku alebo dostatok prísad, polievka stratila svoju typickú chuť i konzistenciu a takúto polievku v Kameňanoch (o. Revúca) nazývali vodou: *To chiba voda, ni rádná poliauka*, v Tisovskom Hámri pri Rimavskej Sobote jej hovorili *l'óra* a v Revúcej *lajšprda*. Riedke polievky najmä z vrchných listov zeleniny alebo z listov voľne rastúcich rastlín sa s obľubou pripravovali v lete, lebo boli osviežujúce a dali sa konzumovať aj za studena. Pri slávnostných alebo sviatočných príležitostiach sa pripravovali vývary väčšinou z hydinového, neskôr aj z hovädzieho mäsa: *Družba jim* (muzikantom) *ponaliavav a zavinšovali si vospolok na zdravia a s chuťou sa puščili do fajné kuráce poliavki* (Sirk, o. Revúca); *Buli hosté povolani, svadobníci a potom ak se navešerali poliavku hovedzú, tak potom pešená hovedzá, potom zós kurecí a potom zas pešenú bravšovú no a potom kapustu, kusi, no koláše dávali* (Ochtiná, o. Rožňava). Tieto sa do ľudovej kuchyne dostali práve z kuchyne meštianskej (Markuš, 1969, s. 523).

Husté polievky sa pripravovali ako hlavný (často jediný) denný chod na raňajky, ak sa nepodávali halušky alebo zemiakové jedlo, ale najčastejšie na večeru. Ich základnou surovinou boli strukoviny a zemiaky. Niekedy sa nosievali na obed počas kosenia na lúky, do poľa či na pastvu. Preto sa u vidieckeho ľudu cenili viac ako tie riedke, o čom svedčia aj nasledujúce doklady z okolia Revúcej: *Já mám rád hustú polievku* (Muránska Lehota); *Já mám rád hustú poliauku, a ni takú riatkú lajšprdu* (Revúca). *Hustá je tá polievka aňi krpec* (Muránska Zdychava, o. Revúca), dostalo sa komentára gazdinej, ktorá to s jej hustotou trochu prehnala.

Tak ako je územie Gemera geograficky rozličné, je rôznorodé aj nárečovo. Významný slovenský jazykovedec a dialektológ Štefan Tóbiš vo svojej práci *Gemerské nárečia I* (časť 1. Úvod – členenie – charakteristika o rôznorodosti gemerských nárečí) napísal, že „*je v Gemeri toľko väčších nárečových oblastí či nárečí, koľko je v ňom dolín*“ (2018, s. 29). Preto aj samotné pomenovanie polievka sa v gemerských nárečiach vyskytuje v niekoľkých hláskoslovných variantoch. Ide o znaky, ktoré charakterizujú nárečie tej-ktorej časti Gemera.

Varianty *pol'ieuka/polieuka/polievka* sa vyskytujú najmä v juhozápadogemerských nárečiach, kde nedochádza k zmene dvojhĺasky *-ie*. Výnimkou je severná oblasť týchto nárečí, kde dochádza k zmene skupiny *-iev, -ev, -ieu* vnútri slova pred spoluhláskou na *-iou, -ou*, a niektoré lokality stredného

a východného Gemera, kde je dvojhĺaska *-ie* tiež zachovaná: *Pol'ieuku nad-be jesti* (Kociha, o. Rimavská Sobota); *Poškej, kím ti pol'ieuka vichládne* (Muránska Lehota, o. Revúca); *Ešte mi treba zel'ňinovú pol'ievku zapražiť a nemá doma ani kuz masťi* (Muráň, o. Revúca); *Ja im zamiesim pot polievku* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca); *polieuka* (Teplý Vrch, o. Rimavská Sobota; Vlachovo, o. Rožňava).

Ojedinele sa do gemerských nárečí dostal aj variant so zvýraznenou dĺžkou *poliúeka*. Tento jav je typickejší pre iné nárečia: *poliúeka* (Lukovištia, o. Rimavská Sobota; Kobeliarovo, o. Rožňava).

Forma *poliäuka* sa vyskytuje v niekoľkých stredogemerských lokalitách Ratkovskej doliny, kde sa stredoslovenské *-ie* nezmenilo na *-ia*, ako inde v strednom Gemeri, ale na *-iä*: *Mám rát pacalovú poliäuku* (Ratkovská Suchá, o. Rimavská Sobota); *Otedz vivalev oši a mrmlajúcki „klinec do poliävki, klinec do poliävki“, išo pohľadač noví* (Rybník, o. Revúca); *Vikidňi uš tú poliäuku hät, bo je už zbrizgnútá* (Ratkovské Bystré, o. Revúca); *gágoriková poliävka* (Hrlica, o. Revúca).

Podoby *poliauka/poliavka/poliäuka* sú následkom zmeny dvojhĺasky *-ie* na dvojhĺasku *-ia* charakteristickej pre väčšiu časť Gemera, najmä však pre stredogemerské nárečia okrem niekoľkých obcí v Ratkovskej doline, kde prebehol iný hláskoslovný vývin: *Nešľóf tú poliauku, ve je ešte horúca* (Revúčka, o. Revúca); *Slatkú papriku dávám pre farbu do poliauki* (Turčok, o. Revúca); *Daj si s té poliauki, dobrá je* (Štítник, o. Rožňava); *Poliauka ti vichládne* (Rochovce, Rožňava); *Nedrgaj me, bo viléjem poliavku!* (Lubeník, o. Revúca); *Prež bi si ti nemahó zesč fšerášnú poliavku?* (Sirk, o. Revúca); *Naš teľo tú poliauku gebríš?!* (Čierna Lehota, o. Rožňava).

Varianty *poliouka/poliouka* do gemerských nárečí prenikli v oblasti stretu so zvolenskými nárečiami na severe juhozápadogemerských nárečí (oblasť okolia Tisovca a Klenovca) a s novohradskými nárečiami v dolnej časti juhozápadného Gemera, pre ktoré je, ako sme už spomenuli, typická zmena *-iev, -ev, -ieu* vnútri slova pred spoluhláskou na *-iou, -ou*: *Koť si povipíjaľi, potom im (host'om) daľi jes pol'iouku kurácú... mesto paprikášu dávali kislú pol'iouku* (Klenovec, o. Rimavská Sobota); *Nechľip tú pol'iouku!* (Tisovec, o. Rimavská Sobota); *Obedovala som dobrú pol'iouku* (Hnúšťa-Likier, o. Rimavská Sobota); *Ot pol'iouki hňil'ie d'iouki, ot kapusti chlapci hustí* (Rimavská Píla, o. Rimavská Sobota).

V časti východogemerských nárečí a v nárečiach gemerského Horehronia sa prejavuje citeľný vplyv blízkych východoslovenských nárečí, napríklad čiastočná strata dĺžky či čiastočný ústup dvojhlasok. Preto sa tu vyskytujú fonetické varianty *poľevka* (Slavoška, o. Rožňava; Vernár, o. Brezno), *poľauka* (Štítnik, Ochtiná, o. Rožňava; Mníšany, o. Revúca), *poľouka* (Rejdová, o. Rožňava): *Haluški se premiju a se sceda, a to je halušková poľouka, dakedi se jedla z brinzou* (Vyšná Slaná, o. Rožňava). V Štítniku a Ochtinej sa vyskytuje aj variant *poľiauka* a vo Vyšnej Slanej sa popri zvukovej podobe *poľouka* zachoval aj variant *poľeuka*. V obci Pača, v minulosti kolonizovanej rusínskym obyvateľstvom, si jej súčasní obyvatelia zachovali znaky rusínskeho nárečia, a teda majú znenie *polifka*.

V gemerských nárečiach, tak ako aj v spisovnom jazyku i iných nárečiach, sú prítomné dvojslovné i jednoslovné pomenovania rôznych druhov polievok. Najbežnejším typom pomenovaní je spojenie substantíva *polievka* s adjektívom vo funkcii zhodného prívlastku, ktorým býva vyjadrená surovina, z ktorej sa polievka pripravuje, závarka alebo prísada, ktorá sa použije do polievky, chuťová úprava polievky či jej spôsob úpravy nejakou prísadou. Tento typ sa však začal používať až neskôr, vtedy, keď polievka prestala byť hlavným, často jediným vareným pokrmom, ale stala sa úvodným jedlom viacchodového stravovania, ktoré sa uplatňovalo v minulosti hlavne v mestách, a vtedy, keď sa aj na vidieku obohatil sortiment pripravovaných polievok: *Kislú poliauku uvarím z vajcí* (Rozložná, o. Rožňava); *Gágoriková poliauka se obišejne varí na svadžbu* (Mokrá Lúka, o. Revúca); *Varímo petruškovú poliauku* (Rochovce, o. Rožňava); *Sliepšacá, zabijášková, kutľává, kronplěvá polieuka, zapražaná polieuka* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota); *pacaľová polievka* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca); *jeblšková poliauka, mliasná (mliaková) poliauka, šminková poliauka* (Revúca); *puľkacia poliouka* (Rimavská Píla, o. Rimavská Sobota); *bambuškova poľouka* (z kravského alebo ovčieho žalúdka), *roscova poľouka, kvasna poľouka* (Vyšná Slaná, o. Rožňava); *lokšová polievka* (Nandraž, o. Revúca); *haluškovícová poliauka* (Ratková, o. Revúca), *halúšková polievka* (Gemerská Poloma, o. Rožňava), *halušková polivka* (Pača, o. Rožňava).

Bežným typom dvojslovného pomenovania je spojenie adjektíva vo funkcii zhodného prívlastku a substantíva, prípadne v opačnom poradí, kde

však podstatným menom nie je slovo *polievka*, ale miestny názov suroviny, z ktorej sa polievka pripravuje, a prídavné meno dopĺňa obyčajne chuťovú úpravu alebo spôsob úpravy polievky nejakou prísadou: *Dñez buďem variťi kislí buob na obet* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota); *A v le'e v horúčavách sa aspon raz do tejžňa vareu kislej buop* (Selce, o. Rimavská Sobota); *Kisl'ie hribi, buob, slatki* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota); *buob zel'eni* (Rimavská Píla, o. Rimavská Sobota); *kisl'ie krompl'e* (Čerenčany, o. Rimavská Sobota); *zapraženie grule, kvasnie grule* (Gemerská Poloma, o. Rožňava).

V gemerských nárečiach je prítomný aj typ dvojslovného názvu tvoreného substantívom, ktoré predstavuje najčastejšie miestny názov suroviny, z ktorej sa polievka pripravuje, a predložkovou konštrukciou vo funkcii nezhodného prívlastku, ktorá približuje obyčajne chuťovú úpravu pokrmu, spôsob úpravy nejakou prísadou, prípadne sa ňou daná surovina bližšie určuje: *Šez vojnu mu bul'i dobre aj pešeňie krompele, kukurišná kaša, na obed bvab na kisko a t'eráz má chud' na švankés!* (Muráň, o. Revúca); *Krompele na kisko uvar!* (Ratková, o. Revúca); *buob na slatko, buob na zeleno* (Muránska Zdychava, o. Revúca); *fizole na kvasno, strúški na kvasno* (Gemerská Poloma, o. Rožňava); *buob na kvasno* (Rejdová, o. Rožňava); *šušovica na husto* (Vyšná Slaná, o. Rožňava).

Častou konštrukciou dvojslovného pomenovania je aj spojenie podstatného mena, ktorým môže byť lexéma *polievka* i miestny názov jej hlavnej suroviny, a substantíva v predložkovom páde vo funkcii nezhodného prívlastku. Tým býva obyčajne vyjadrená dodaná prísada (cestovinová závarka, kúsky mäsa, klobása a pod.), ktorými sa polievka dopĺňa: *Na Krašún bul'i gríbe s klobásou* (Klenovec, o. Rimavská Sobota); *krompele zo širom* (Chyžné, o. Revúca); *poliavka z rezancí* (Lubeník, o. Revúca); *bvab s krúpó* (Sirk, o. Revúca). Podstatným menom sa však môže pomenovať aj dodaná prísada (najčastejšie cestovinová závarka), ktorá je vlastne pomenovaním polievky, a nezhodný prívlastok obyčajne bližšie charakterizuje, o aký druh polievky ide: *s't'eranka z m'liekom* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota); *s't'eranka z mlekcom, rajbanka z mlekcom* (Vyšná Slaná, o. Rožňava); *šír z m'liekom, lokše z mliekom* (Rimavská Píla, o. Rimavská Sobota); *stra-paški s poliavkó* (Sirk, o. Revúca) *rezance s poľoukou, grule s poľoukou* (Vyšná Slaná, o. Rožňava).

Tekutý, obyčajne teplý pokrm, ktorý sa pripravuje so zavarenými prísadami, sa v Gemerí nie vždy označuje slovom *polievka*. Základom jednoslovných názvov sa stalo miestne pomenovanie suroviny, z ktorej bolo jedlo pripravené. Tá tvorí podstatu pokrmu a tekutina je len vedľajší a doplňujúci prvok. Jednoslovné pomenovania polievok sa utvorili viacerými spôsobmi.

Bežným slovtvorným postupom bolo, keď sa ku koreňu miestneho názvu použitej suroviny či spôsobu úpravy polievky pridali rôzne prípony: *slivišánka* (Jelšavská Teplica, o. Revúca), *slivšánka* (Revúca); *tekvišánka* (Čerenčany, o. Rimavská Sobota) *tekvišianka* (Rimavská Píla, o. Rimavská Sobota), *tekvičianka* (Tisovec, o. Rimavská Sobota), *tekvišánka* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca), *tekvišánka* (Muránska Zdychava, o. Revúca), *tekvišenka* (Betliar, o. Rožňava); *tekvišianka* (Hrušovo, o. Rimavská Sobota); *zapraženka* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca); *geršňouka* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota); *brindzouka* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota); *rascäuka* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota), *roskouka* (Rimavská Píla, o. Rimavská Sobota), *rosćoka* (Revúca), *roscieuka* (Ostrany, o. Rimavská Sobota); *pänclóka* (Rybník, o. Revúca); *cesnaška* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota), *cesnaška* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca), *bambuška*¹ (Vyšná Slaná, o. Rožňava); *haluškovica* (Veľké Teriakovce, o. Rimavská Sobota); *haluškovic* (Kameňany, o. Revúca); *mrkvica* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca); *paprikovica* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca); *hruščouník*, *sliväník* (Španie Pole, o. Rimavská Sobota), *parovník* (Ratková, o. Revúca); *kapusnica* (Betliar, o. Rožňava). V Tisovci i Ratkovej sa však slovom *kapusnica*, *kapusnic* označuje pozemok, na ktorom sa pestuje kapusta, teda kapustnísko, a polievka z kyslej kapusty je *kapusniarka*, *kapusnárka*.

Pre gemerské nárečia je typické, že lokálny názov suroviny, z ktorej sa polievka pripravuje, alebo názov prísady či závarky, ktorá sa do polievky pridáva, je zároveň aj názvom polievky z nej pripravenej: *Každú nedelu s porádky nosiel sä na košár obiet podlä toho, chto mál kelo ovce. F kančuove krúpi, fízole, grúle na kvasno, strúski, v miske haluški, pirohi, záverláki, buchti na mašti (šišky) a celí chleba* (Gemerská Poloma, o. Rožňava). Takto vznikli rôzne jednoslovné pomenovania polievok pripravených z rôznych

¹ bambuch = hovädzí žalúdok

druhov zeleniny a strukovín, vrchných zeleninových listov, voľne rastúcich rastlín. Ide najmä o zeleninové polievky riedke i zahustené, pripravené nasladko i nakyslo: *Ľviem, so im k tomu buobu navariť, ši halušok, a ši babi napiec?* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota); *Navarím vám bva-bu, a koj bi vám ani tod nechučiv, tak budete ješč báršva* (Sirk, o. Revúca); *Na vešer navarila mamka bvab a šva s toho zvišilo, bolo aj na ranajki* (Mikolčany, o. Revúca); *buób* (Nižná Slaná, Henckovce, o. Rožňava); *lenča* – polievka zo šošovice (Revúca); *fizole* (Rejdová, o. Rožňava), polievka zo suchej fazule bez mliečnej zátrepky nasladko (v Rejdovej sa rozlišuje pomenovanie pre zelenú a suchú fazuľu); *kapusta* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota), pripravovaná z kyslej a čerstvej kapusty (polievky z kyslej kapusty majú iné pomenovania); *šalát* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca), *šaláta* (Gemerská Poloma, o. Rožňava); *prhláva* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota); *šoška* (Revúca) – zo štiavu sa väčšinou pripravoval prívarok, ale nezriedka aj nezahustená polievka: *Najtro navarimo šošku, uvidíš, aká je to fajná poliavka* (Lubeník, Revúca); *krúpa* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca): *Na obed zmo mali krúpu (z bvabom)*. Slovo *krúpa* napríklad v Muránskej Zdychave neoznačuje len nahrubo zomleté niektoré zrniny alebo z nich pripravené jedlo, ale aj ľadovec, porov. *Pošuješ, ak trepe na oblok, is'e krupa pada*. V gemerských nárečiach majú kúsiky ľadu padajúce ako zrážky častejšie pomenovanie *hrát*. Z vnútorností a podradnejšieho mäsa boli zabíjačkové polievky: *obar* (Čerenčany, o. Rimavská Sobota; Revúca); *obarki* (Tisovec, o. Rimavská Sobota; Gemerská Poloma, o. Rožňava): *Odňes f kandliški do susedou obar!* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota); *flaki* (Heľpa, Závadka nad Hronom, o. Brezno); *pacale* (Ratková, o. Rimavská Sobota).

V Gemeri majú obyčajne pre mliečne a bryndzové polievky aj lokálny názov závarky v nich použitej, napríklad *trhance* (Šivetice, o. Revúca); *šír* (Klenovec, Kociha, o. Rimavská Sobota), *šír* (Hrnčiarske Zalužany, o. Rimavská Sobota; Sirk, o. Revúca), *čír* (Tisovec, o. Rimavská Sobota), *čír* (Muráň, o. Revúca; Vlachovo, o. Rožňava), *čir* (Rejdová, o. Rožňava): *Mámo dnez dvojakí šír na obet* (Slavošovce, o. Rožňava); *par* (Lubeník, o. Revúca) – *par* je kvások do cesta, do ktorého sa mohli pridať otruby alebo sa robil iba z otrúb, keď nebolo múky. Táto polievka sa varila najmä v pôstnom období: *Idem kus paru uvariť* (Lubeník, o. Revúca).

Rodina či širšia komunita zvyčajne podľa názvu hneď vedela, o akú polievku ide, či kyslú zapražенú alebo inak upravenú, a nepotrebovala ju bližšie určiť. A ak táto potreba vznikla, použili sa zodpovedajúce dvoj- a viac-slovné názvy, ktoré danú polievku bližšie špecifikovali: *polievkovo rezanki brinzovo* (Vlachovo, o. Rožňava) je polievka z nescedenej vody z rezancov dochutená bryndzou, v ktorej sa nechala časť rezancov.

Mnohé jednoslovné pomenovania polievok sú prevzatiami z rôznych jazykov, ktoré sa udomácnili v slovenských nárečiach, alebo vznikli rôznou motiváciou. *Ďemikát* (Potok, o. Rimavská Sobota; Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca), *demikát* (Teplý Vrch, o. Rimavská Sobota; Ratková, o. Revúca; Betliar, Rejdová, o. Rožňava) sa ako bryndzová polievka s kúskami chleba k nám dostala počas valašskej kolonizácie z Rumunska. V niektorých lokalitách, napríklad v Teplom Vrchu (o. Rimavská Sobota) či Ratkovej (o. Revúca), pomenúva nielen túto bryndzovú polievku. V Muránskej Dlhej Lúke i v Gemerskej Polome označuje zapražенú rascovú polievku s kúskami opraženého chleba. No a v Betliari sa pod týmto názvom skrývajú obe polievky.

Pomenovanie *jucha* (Tisovský Hámor, Kyjatice, o. Rimavská Sobota; Muránska Dlhá Lúka, Mokrú Lúka, o. Revúca; Kobeliarovo, Betliar, Gemerská Poloma, Rejdová, o. Rožňava) má južnoslovenský pôvod. V chorvátčine i slovinčine je to dodnes pomenovanie pre polievku. V slovenských nárečiach označuje tak vodu z kyslej kapusty, ako aj na rôzne spôsoby pripravovanú polievku z kyslej kapusty a vody: *Naber si juchu, dala som do né aj mäsenva šrevo* (Sirk, o. Revúca); *Odñez aj t'etke koštovať s téj juchi!* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca); *Taká je tá jucha, len tag vlasi ščiapje* (Sirk, o. Revúca) – je veľmi kyslá.

Názov *kisel'* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota; Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca), *kisel* (Prihradzany, o. Revúca), *kisiel* (Vyšná Slaná, o. Rožňava) v Muránskej doline slúžil ako všeobecné pomenovanie kyslých polievok. V južných obciach Gemera tak označovali polievku, do ktorej zavarili proso, krúpy alebo ryžu, okyslili ju kapustnou *juchou*, a ak bolo, pridalo sa aj údené mäso a nakoniec sa zatrejala. Vari najznámejším kyselom v Gemeri bola polievka pripravená zahustením vody, v ktorej sa varili chýrne gemerské gulky, a pridaním mlieka alebo smotany: *Naber si aj kiselu gu gulkám* (Prihradzany, o. Revúca); *Voda, fktoré se gulki varili, se zatrepe*

zátrepkó a pretim se pridá aj kuz bopkoviho listu, to se volá kisel (Lubeník, o. Revúca). V Muránskej Dlhej Lúke (o. Revúca) pripravovali kysel' aj zo sliviek: *kisel' zo slivok*. Slovo *kisel'* sa dostalo aj do ľudovej frazeológie: *Má sa ako mucha f kisel'u* (Rimavská Sobota) – je v zlom položení; *Už nebude doma dlho kisel preliavať* (Revúca) – onedlho sa vydá (o slobodnej dievke). A o čom vypovedá povrávka z Revúcej *kisel, tri dni ti na bred'e visel, ťažko dnes určiť*.

Pomenovanie zabíjačkovej polievky (ovaru) *grecupa* (Betliar, o. Rožňava), *gredzuba* (Vyšná Slaná, o. Rožňava) sa do gemerských nárečí dostalo z nemčiny. Iný druh zabíjačkovej polievky, pripravovanej z podbradku, pľúc, prípadne aj z iných vnútorností, sa v Šumiaci (o. Brezno) nazýva *zahltaneč* (v iných gemerských lokalitách *obar, obarki*). Jej názov je zrejme motivovaný tým, že sa tento pokrm pripravoval obyčajne len raz ročne pri zabíjačke, preto bol vzácny a chutný, a to až tak, že sa ním konzumentmi išli zadrhnúť – zahltáť.

Na gemerskom Horehroní dostala sýta hrstková polievka pripravovaná z viacerých druhov strukovín, niekedy aj s pridaním koreňovej zeleniny prípadne údeniny, pomenovanie *procesia*. Motiváciou tohto názvu je „množstvo“, pretože v polievke je toľko rôznych surovín ako ľudí na procesii.

Tunka – polievka zo zemiakov a z kyslej kapusty zapražená múkou, s opraženou slaninkou získala takýto názov vo Vlachove pri Rožňave preto, že je *túná* – lacná. Dala sa pripraviť aj v chudobnejších domácnostiach, kde sa našlo trochu kyslej kapusty i pár zemiakov, slaninka sa mohla aj vynechať a zahustiť sa dala miesto múky aj postrúhaným zemiakom.

Polievka, ale aj prívarok z mladých listov kapusty, kalerábu, repy či žihľavy v Kokave nad Rimavicou (o. Rimavská Sobota) dostala pomenovanie *podlupke*, v Kameňanoch neďaleko Revúcej *podlupki*, v Rudnej pri Rožňave *podlupka: Mama navarila na obet podlupke; To si kisko spravila tia podlupki*. Názov je pravdepodobne motivovaný tým, že listy, z ktorých sa jedlo pripravuje, sa musia odlúpnuť.

Iné staršie polievky majú dnes už ťažko dešifrovateľnú motiváciu názvu (Smatana, 2005, s. 271). Sú to napríklad *šajtl'ava* (gemerské Horehronie), *cicvara* (Veľké Teriakovce, o. Rimavská Sobota) – polievka z vody, v ktorej sa varili zemiakové halušky, pričom sa v nej nechávalo niekoľko halušiek, dochutená bryndzou; *chamuľa* (Rimavská Píla, o. Rimavská Sobota) – po-

lievka aj kaša zo zemiakov alebo z múky, prípadne z oboch surovín; *ciberej* (Krušná, o. Rožňava) – kyslá polievka, no v Rudnej (o. Rožňava) ovocná polievka zo sliviek alebo z jablák; *hartovanka* (Rudná, o. Rožňava) – polievka z haluškovej vody, ktorá sa pripravovala buď iba pridaním bryndze, alebo aj zopár zemiakov a zatrepala sa. Niektoré z týchto polievok sa už dnes nevaria, upadli do zabudnutia, no ich názvy zostávajú v nárečovej slovnej zásobe, iné majú v iných nárečiach odlišné názvy.

V príspevku sme nespomenuli všetky gemerské názvy polievok, napríklad žartovné expresívne pomenovania či individuálne pomenovania známe len určitému spoločenstvu (rodine, obci a pod.). Nezamerali sme sa ani na etnologické hľadisko, ktoré tiež pokladáme za dôležité pri spracúvaní takéhoto materiálu, čo je zároveň inšpiráciou na jeho ďalšie štúdium. Dúfame, že za to *nedostaňeme jazikovej poľiouki* (Rimavská Píla, o. Rimavská Sobota).

LITERATÚRA

Archív nárečových textov. Dialektologické oddelenie Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied.

BÁRDI, Miroslav: Nárečie v obci Čerenčany alebo radosť z poznania tohto nárečia. Čerenčany 2021. 88 s.

BRUSNIČAN, Milan: Juhovýchodná rečová a nárečová hranica stredného Gemera. In: Vlastivedné štúdie Gemera 5. Zost. J. Bolfik. Martin: Vydavateľstvo Osveta 1987, s. 152 – 276.

DILLBERGEROVÁ, Sylvia: Tradičná strava. In: J. Michálek a kol. Gemer a Malohont. Národopisná monografia. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2011, s. 188 – 211.

Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. 1., 2. zv. Vedúci red. kol. J. Botík – P. Slavkovský. Bratislava: Veda 1995. s. 484 + 448.

Kartotéka Slovníka slovenských nárečí. Dialektologické oddelenie Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied.

KRAČÚN, Ondrej: Paskudníci a rejdovčina. Tlač: OTOPRINT 2017. 135 s.

KRAČÚN, Ondrej: Slovník nárečia v Rejdovej. Rejdová 2012. 108 s.

Krátky slovník nárečia gemerského podľa Dr. Samka Bakoša. Zv. 2. Bratislava: Print-Servis 1994. 182 s.

Krátky slovník nárečia slovenského gemersko-malohontského z Klenovca podľa Marty Čomajovej. Zv. 21. Bratislava: Print-Servis 1998. 196 s.

Ľudové jedlá (Dotazník na výskum nárečovej lexiky). Pripravil J. Nižnanský. Bratislava: Dialektologické oddelenie Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV 1974, otázky 12 – 33.

GALLO, Ján: Muránska Zdychava. Premeny tradičných foriem spôsobu života a kultúry v jednej z gemerských dedín. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach 1983. 335 s.

MARKUŠ, Michal: Súčasný stav bádania o ľudovej strave na Slovensku. In: Slovenský národopis, roč. XVII, č. 4. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1969, s. 493 – 546.

- MARKUŠ, Michal: Ludová strava v obciach Rudná a Krušná. In: Gemer. Národopisné štúdie 2. Martin: Vydavateľstvo Osveta 1976, s. 175 – 209.
- ORLOVSKÝ, Jozef: Gemerský nárečový slovník. Martin: Vydavateľstvo Osveta 1982. 272 s.
- ROMAN, Ján: Kokavské nárečie. Martin: Vydavateľstvo Osveta 1976. 88 s.
- Slovník nárečových slov, výrazov, viet, krátkych próz, básní a spomienok. Zost. D. Červenáková. Gemerská Poloma 2012. 96 s.
- Slovník slovenského jazyka. 1. – 6. zv. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1968.
- Slovník slovenských nárečí. 1. – 3. zv. Red. 1. a 2. zv. I. Ripka, 3. zv. A. Ferenčíková. Bratislava: Veda 1994, 2006, 2021.
- Slovník starých materí a starých otcov na Horehroní. Zost. M. Plavucha. Vydal vlastným nákladom M. Plavucha vo vydavateľstve Dali 2008. 122 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. 1. – 4. zv. Red. 1. zv. K. Buzássyová – A. Jarošová, 2. zv. A. Jarošová – K. Buzássyová, 3. a 4. zv. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006, 2011, 2016, 2021.
- KOLEŠÁR, Ján: Rejdová. Monografia obce. Košice: Agentúra Sáša 2013. 340 s.
- SMATANA, Miloslav: Polievka naša každodenná. In: Zo studnice rodnej reči. Zost. K. Balleková, M. Smatana. Bratislava: Veda 2008, s. 276 – 279.
- ŠTOLC, Jozef: Slovenská dialektológia. Ed. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 220 s.
- TÓBIK, Štefan: Gemerské nárečia I. Časť prvá. Úvod – členenie – charakteristika. Ed. J. Dudášová-Kriššáková. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2018. 176 s.
- TÓBIK, Štefan: Gemerské nárečia I. Časť druhá. Gemerská nárečová čítanka. Ed. J. Dudášová-Kriššáková. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2018. 448 s.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

- <https://www.majgemer.sk/gemer/zdravie/kucharska-pomocka-do-nasej-ankety-gemerska-kuchyna>.
- <https://www.youtube.com/watch?v=2Y6g2s4Qz90>.